

Εισαγωγικό σημείωμα της ελληνικής έκδοσης

Η απάντηση στο ερώτημα που θέτει ο τίτλος του ανά χείρας βιβλίου (*Τι είναι η ιστορική κοινωνιολογία;*) δεν είναι εύκολη ούτε μπορεί να δοθεί με τρόπο απόλυτο και κατηγορηματικό. Ο συγγραφέας του βιβλίου επιλέγει να ξεκινήσει τη δική του απόπειρα απάντησης στο ερώτημα με τον πλέον δόκιμο και ασφαλή τρόπο, ανατρέχοντας δηλαδή στο έργο των «κλασικών», των «θεμελιωτών πατέρων» της κοινωνιολογίας, οι οποίοι, όπως σωστά παρατηρεί, δημιούργησαν την εν λόγω επιστήμη για να εξηγήσουν την ιστορική μεταβολή. Ως εκ τούτου, σημειώνει, «όλοι τους –ο Μαρξ, ο Βέμπερ, ο Ντυρκαίμ, αλλά και οι λιγότερο επιφανείς σύγχρονοί τους– είδαν τον νέο επιστημονικό κλάδο της κοινωνιολογίας ως ιστορικό». Το ενδιαφέρον, βέβαια, στο έργο του Ρίτσαρντ Λάχμαν, όπως και σε κάθε έργο με αντίστοιχες θεωρητικές και μεθοδολογικές μέριμνες, έγκειται στο πώς συγκροτεί στη συνέχεια την επιχειρηματολογία του, εκκινώντας από αυτή την παραδοχή.

Προτού ωστόσο αφήσουμε τον αναγνώστη να παρακολουθήσει τον τρόπο με τον οποίο ο Λάχμαν διατυπώνει τα επιχειρήματά του και δομεί το έργο του, προκειμένου να δώσει τη δική του απάντηση σε ένα ερώτημα που μόνο εκ πρώτης όψεως μπορεί να φαντάζει απλό, είναι χρήσιμο να συσχετίσουμε το εγχείρημά του με άλλες αντίστοιχες προσπάθειες να προσδιοριστούν επιστημολογικά το αντικείμενο και η μέθοδος της ιστορικής κοινωνιολογίας, οι οποίες έχουν λάβει χώρα τις τελευταίες δεκαετίες. Αυτό είναι απαραίτητο τόσο για να κατανοήσουμε το ευρύτερο διανοητικό πλαίσιο που έχει επηρεάσει τις ιδέες

του όσο και για να αναδείξουμε την ιδιαιτερότητα και τη σημασία της δικής του συμβολής στην όλη συζήτηση.

Η μεταθεωρητική συζήτηση για το τι είναι η ιστορική κοινωνιολογία –ή, για την ακρίβεια, για το ποιο (μπορεί να) είναι το αντικείμενο και ποια η μέθοδός της– δεν είναι φυσικά τόσο παλιά όσο η ίδια η κοινωνιολογία. Με άλλα λόγια, όσο και αν πάρα πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες, σήμερα, συμφωνούμε ουσιαστικά με τη θέση του Λάχμαν ότι ο νέος επιστημονικός κλάδος της κοινωνιολογίας συγκροτήθηκε εξαρχής ως ιστορικός, γεγονός παραμένει ότι η συστηματική χρήση του όρου «ιστορική κοινωνιολογία» είναι πολύ πιο πρόσφατη, ενώ τα πρώτα επιστημολογικά κείμενα που συζητούν περί της χρησιμότητας ή, για άλλους, της αναγκαιότητας της σύνθεσης της ιστορίας και της κοινωνιολογίας σε έναν διακριτό και σαφώς προσδιορισμένο κλάδο των κοινωνικών επιστημών αρχίζουν να δημοσιεύονται από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και έπειτα.

Βέβαια, αυτή η μεταθεωρητική συζήτηση ακολουθεί (και επηρεάζεται σαφέστατα από) μια αντίστοιχη συζήτηση αρκετά προγενέστερη, η οποία αφορά ένα θέμα συγγενές, αν και όχι ταυτόσημο, με το ζήτημα των επιστημολογικών προϋποθέσεων της συγκρότησης του κλάδου της ιστορικής κοινωνιολογίας: τη συζήτηση αναφορικά με τη σχέση που συνδέει την επιστήμη της ιστορίας με αυτήν της κοινωνιολογίας. Ένα από τα πρώτα επεισόδια ετούτης της μακρόχρονης συζήτησης θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει το έτος 1903 όταν ο Φρανσουά Σιμιάν (François Simiand) αποφάσισε να επιτεθεί στους εμπειριστές και θετικιστές ιστορικούς της εποχής του με το δοκίμιο «Méthode historique et science sociale». Επρόκειτο βέβαια για μια σχετικά πρώιμη απόπειρα ανίχνευσης των σχέσεων μεταξύ των δύο επιστημών, και ήταν λογικό η συζήτηση να στραφεί γύρω από τα βασικά επιχειρήματα του ιστορισμού¹ –της κυρίαρχης τότε επιστημο-

1. Σημειώνεται ότι ο όρος «ιστορισμός» παραπέμπει εν προκειμένω στις αντιλήψεις του κλασικού (γερμανικού) ιστορισμού (Historismus). Αντίθετα, ο όρος «ιστορικισμός» (historicism, από τον γερμανικό όρο Historizismus, που

λογικής τάσης στις ιστορικές σπουδές— άλλοτε με περισσότερο και άλλοτε με λιγότερο κριτική διάθεση απέναντί του. Ως γνωστόν, βασική παραδοχή αυτής της επιστημολογικής τάσης ήταν η θέση ότι η ιστορία αποτελεί μια καθαρά *ιδιογραφική* επιστήμη, η οποία οφείλει να μελετά αποκλειστικά το μεμονωμένο, το μοναδικό, το ανεπανάληπτο. Με δεδομένη, μάλιστα, την εν λόγω θεμελιώδη επιστημολογική παραδοχή ως προς την ιδιαιτερότητα του *αντικειμένου* τους, οι ιστορικοί της συγκεκριμένης τάσης κατέληγαν και στις εξής δύο, απορρέουσες από την προηγούμενη, παραδοχές ως προς την ιστορική *μέθοδο*: Πρώτον, στην άρνηση οποιασδήποτε δυνατότητας γενίκευσης των επιστημονικών αποφάνσεων περί του ιστορικού γίνεσθαι και, δεύτερον, στο αδόκιμο της χρήσης αναλυτικών κατηγοριών που έχουν συγκροτηθεί στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνίας (με σημαντικότερες εξ αυτών, για προφανείς λόγους, τις κοινωνικοεπιστημονικές έννοιες) προκειμένου να γίνουν κατανοητές προγενέστερες ιστορικοκοινωνικές πραγματικότητες.

Παρότι ο απεγκλωβισμός από τα αυτονόητα του ιστορισμού δεν υπήρξε εύκολος, τις επόμενες δεκαετίες η συζήτηση για τη σχέση ιστορίας και κοινωνιολογίας θα προχωρήσει αργά αλλά σταθερά, για να οδηγηθεί τελικά, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, σε εξαιρετικά ριζοσπαστικές θέσεις. Αποκορύφωμα αυτής της πορείας μπορεί να θεωρηθεί το έτος 1969, όταν ένας από τους σημαντικότερους τότε εν ζώή ιστορικούς, ο Φερνάν Μπρωντέλ, έφτασε στο σημείο να διατυπώσει την πραγματικά καινοτόμα, και μάλλον αιρετική για την εποχή, άποψη ότι οι δύο επιστήμες αποτελούν ουσιαστικά «την ίδια διανοητική περιπέτεια, όχι την καλή και την ανάποδη όψη ενός υφάσματος, αλλά αυτό το ίδιο το ύφασμα, σ' όλη την πυκνότη-

έχει σαφέστατα αρνητική σημασία) παραπέμπει στην αντίληψη ότι υφίστανται αναπόδραστοι «νόμοι» που καθορίζουν το ιστορικό πεπρωμένο των ανθρώπινων κοινωνιών, δηλαδή στην αντίληψη προς την οποία άσκησε έντονη κριτική ο Καρλ Πόππερ (Karl Popper) στο πλαίσιο του κλασικού δοκιμίου του *Η ένδεια του ιστορισμού* (βλ. Πόππερ 2005 [1957]).

τα των νημάτων του» (Braudel 1987 [1969], 92). Στην ίδια «ακραία» γραμμή επιχειρηματολογίας θα κινηθούν μια δεκαετία αργότερα και ορισμένοι Βρετανοί διανοητές, κοινωνιολόγοι ετούτη τη φορά: Ο Άντονι Γκίντενς θα σημειώσει κατηγορηματικά, στα τέλη της δεκαετίας του 1970, ότι «απλούστατα, δεν υφίστανται λογικές ούτε καν μεθοδολογικές διαφορές μεταξύ των κοινωνικών επιστημών και της ιστορίας *εφόσον τις αντιληφθούμε όπως πρέπει*» (Giddens 1979, 230), ενώ αντίστοιχη θέση θα διατυπώσει λίγο αργότερα και ο Φίλιπ Έιμπραμς (ο οποίος είχε αρχικά κάνει σπουδές στην ιστορία), και μάλιστα στον πρόλογο της πρώτης μονογραφίας που φέρει στον τίτλο της τον όρο «Ιστορική κοινωνιολογία». «Η ιστορία και η κοινωνιολογία», γράφει λακωνικά, «είναι, και πάντοτε ήσαν, το ίδιο πράγμα!» (Abrams 1982, x).

Η θέση περί της απόλυτης επιστημολογικής ταύτισης των δύο επιστημών, ωστόσο, ποτέ δεν εξέφρασε το σύνολο των κοινωνιολόγων, ούτε καν το σύνολο της ιδιαίτερης υποομάδας όσων είτε αυτοπροσδιορίζονται είτε ετεροπροσδιορίζονται ως «ιστορικοί» κοινωνιολόγοι. Ο Ρίτσαρντ Λάχμαν το παραδέχεται ρητά στο 1ο κεφάλαιο του ανά χειράς έργου. «Οι ιστορικοί κοινωνιολόγοι κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχουν εργαστεί ώστε να γεφυρώσουν την απόσταση ανάμεσα στον δικό τους επιστημονικό κλάδο και σε εκείνον των ιστορικών», γράφει χαρακτηριστικά, «ωστόσο, οι δυο κλάδοι δεν έχουν συγχωρευθεί». Εντούτοις, μάλλον δεν είναι τυχαίο ότι το χρονικό σημείο έκφρασης των ριζοσπαστικών απόψεων περί απόλυτης ταύτισης των δύο επιστημών συμπίπτει με την περίοδο κατά την οποία η συζήτηση για τη σχέση ανάμεσα στην ιστορία και την κοινωνιολογία ουσιαστικά μετασχηματίζεται στη συζήτηση γύρω από την αναγκαιότητα σύνθεσής τους σε έναν ενιαίο επιστημονικό κλάδο και, κυρίως, περί των επιστημολογικών θεμελίων αυτού του κλάδου: τι πρέπει (ή μπορεί) ο κλάδος να μελετά και πώς πρέπει (ή μπορεί) να το κάνει;

Πράγματι, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 δημοσιεύονται μια σειρά έργα μεθοδολογικού περιεχομένου, τα οποία, με διάθεση αναστοχαστική, επιχειρούν να προσδιορίσουν με σαφήνεια, παρά

τις αναπόφευκτες μεταξύ τους διαφοροποιήσεις, το επιστημολογικό πλαίσιο συγκρότησης της ιστορικής κοινωνιολογίας. Το 1981 εκδίδεται το *As Sociology Meets History* του Τσαρλς Τίλλυ (Charles Tilly), τον επόμενο χρόνο το *Historical Sociology* του Φίλιπ Έιμπραμς (Philip Abrams) και το 1984 ο συλλογικός τόμος *Vision and Method in Historical Sociology* που τον έχει επιμεληθεί η Θήντα Σκότσπολ (Theda Skocpol). Ελάχιστα πριν από την έκδοση αυτών των έργων, το 1980, δύο επιστημολογικά άρθρα, ένα της Βικτόρια Μποννέλ (Victoria Bonnell) και ένα του Φίλιπ Έιμπραμς, είχαν ήδη επιχειρήσει να διατυπώσουν συνοπτικά τις βασικές μεθοδολογικές αρχές της ιστορικής κοινωνιολογίας, κάνοντας στην ουσία για πρώτη φορά χρήση του εν λόγω όρου σε τίτλο επιστημονικού κειμένου. Το άρθρο του Έιμπραμς, μάλιστα, έκλεινε με την προτροπή να χρησιμοποιείται στο εξής ο «υβριδικός», όπως τον χαρακτήριζε τότε, όρος «ιστορική κοινωνιολογία» προκειμένου να περιγραφεί αυτό το «ποικιλόμορφο, φευγαλέο, αλλά παρ' όλα αυτά διακριτό» ρεύμα σύγκλισης της ιστορικής και της κοινωνιολογικής σκέψης που είχε γίνει αισθητό τα αμέσως προηγούμενα χρόνια (Abrams 2014β, 118). Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι παραπάνω εξελίξεις λαμβάνουν χώρα ταυτόχρονα με τη θεσμική κατοχύρωση του κλάδου της ιστορικής κοινωνιολογίας, η οποία συνάγεται τόσο από την προκήρυξη εδρών στα πανεπιστήμια στο εν λόγω αντικείμενο, όχι μόνο στο εξωτερικό αλλά και στην Ελλάδα, όσο και από τη δημιουργία εξειδικευμένων ερευνητικών κέντρων υπό τη διεύθυνση επιφανών σύγχρονων ιστορικών κοινωνιολόγων καθώς και την έκδοση αμιγώς ιστορικοκοινωνιολογικών επιστημονικών περιοδικών. Τέλος, αλλά προφανώς δεν πρόκειται για γεγονός ή σπονός σημασίας, την ίδια περίοδο ένα πλήθος εμπειρικές μελέτες θα επιχειρήσουν να εφαρμόσουν στην πράξη τις μεθοδολογικές αρχές της ιστορικής κοινωνιολογίας, με αποτέλεσμα πολλοί να μιλούν σήμερα για πραγματική άνθηση του κλάδου ή ακόμα και για «αναγέννησή του από τις στάχτες του» (Smith 1991, 1).

Αξίζει ωστόσο να παρατηρηθεί στο σημείο αυτό ότι οι παραπάνω διεργασίες αφορούν περισσότερο τον αγγλοσαξονικό χώρο, εντός του

οποίου εντάσσεται βεβαίως και το έργο του Λάχμαν. Για να είμαστε ακριβείς λοιπόν, θα πρέπει μάλλον να συμφωνήσουμε με την άποψη των Delanty και Isin (2003, 1) ότι «η στροφή προς την ιστορική κοινωνιολογία ήταν μια εξέλιξη στο εσωτερικό της μεταπολεμικής αγγλοαμερικανικής κοινωνιολογίας η οποία, αφυπνισμένη από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε εξέλθει από την προηγούμενη απόσυρσή της από την ιστορία». Η εν λόγω «απόσυρση από την ιστορία» θα πρέπει με τη σειρά της να αποδοθεί στην ισχυρή επίδραση που άσκησε ο δομολειτουργισμός στην αγγλοσαξονική κοινωνιολογία, η οποία είχε ως αποτέλεσμα η τελευταία να περιοριστεί επί δεκαετίες σε μια στατική πρόσληψη του κοινωνικού γίνεσθαι, είτε σε επίπεδο αφηρημένης θεωρίας, όπως στην περίπτωση του εξαιρετικά φιλόδοξου θεωρητικού έργου του Τάλκοτ Πάρσονς (Talcott Parsons), είτε στο επίπεδο της (λεγόμενης «εφαρμοσμένης») έρευνας (με την εντεινόμενη εκπόνηση μελετών που εστίαζαν αποκλειστικά στο «εδώ και το τώρα»). Κάτι τέτοιο, αντιθέτως, ισχύει πολύ λιγότερο για την περίπτωση της γαλλικής και της γερμανικής κοινωνιολογικής παράδοσης, στο πλαίσιο των οποίων οι σχέσεις μεταξύ των επιστημών της ιστορίας και της κοινωνιολογίας υπήρξαν ήδη από την εποχή του Ντυρκαίμ και του Βέμπερ πολύ πιο στενές και γόνιμες.

Αυτό είναι, εν συντομία, το ευρύτερο πλαίσιο εντός του οποίου εγγράφεται η απόπειρα του συγγραφέα του βιβλίου να δώσει τη δική του συνθετική απάντηση στο ερώτημα «Τι είναι η ιστορική κοινωνιολογία;». Προτού, όμως, παρακολουθήσουμε τη συλλογιστική του, είναι απαραίτητο να παραθέσουμε ορισμένα στοιχεία σχετικά με τη ζωή και το έργο του, δίνοντας έμφαση στο διανοητικό περιβάλλον εντός του οποίου γαλουχήθηκε και ανέπτυξε τη σκέψη του.

Ο Ρίτσαρντ Λάχμαν είναι σήμερα καθηγητής κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Ωλμπανυ, το οποίο είναι ενταγμένο στο κρατικό Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης (SUNY). Γεννήθηκε το 1956 στη Νέα Υόρκη, από Γερμανοεβραίους γονείς που είχαν εγκαταλείψει τη ναζιστική Γερμανία. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο ίδιος, μεγά-

λίωσε αποστρεφόμενος τον ναζισμό –η οικογένειά του είχε άλλωστε δει αρκετά μέλη της να δολοφονούνται από το ναζιστικό καθεστώς– και τρέφοντας μεγάλο σεβασμό προς το πολίτευμα της χώρας που υποδέχτηκε τους φυγάδες γονείς του, την αμερικανική φιλελεύθερη δημοκρατία.² Πολιτικοποιημένος από νεαρή ηλικία, επέλεξε να σπουδάσει κοινωνιολογία στο Πανεπιστήμιο του Πρίνστον, σε μια εποχή, τη δεκαετία του 1970, κατά την οποία στα αμερικανικά πανεπιστήμια ήταν έντονη η αντίθεση των σπουδαστών προς τον Πόλεμο του Βιετνάμ, και τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό γενικότερα, και κυριαρχούσαν οι συζητήσεις για το στρατιωτικό πραξικόπημα στη Χιλή, το νοτιοαφρικανικό apartheid κ.ά. (Lachmann 2007, 34).

Επηρεασμένος, όπως και πολλοί άλλοι φοιτητές στα αμερικανικά πανεπιστήμια εκείνη την εποχή, από τη μαρξιστική θεωρία, και βαθιά πεπεισμένος ότι η «θεωρία του εκσυγχρονισμού», που κυριαρχούσε τότε στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου του Πρίνστον, δεν ήταν σε θέση να απαντήσει στο ερώτημα «γιατί αναδύθηκε και πώς αναπτύχθηκε ο καπιταλισμός», επέλεξε ως θέμα της διδακτορικής του διατριβής τις καταβολές του καπιταλισμού. Με βάση την αρχική σύλληψη της έρευνάς του, στόχος ήταν η μελέτη της πρώτης ιστορικά περίπτωσης παγιωμένου αγροτικού καπιταλισμού που είχε καταγραφεί, εκείνη της Αγγλίας της περιόδου που ορίζεται από την Αγγλική Μεταρρύθμιση των αρχών του 16ου αιώνα –γνωστή και ως Μεταρρύθμιση του Ερρίκου Η΄ (Henrician Reformation)– και τον Αγγλικό Εμφύλιο Πόλεμο (1642-1651). Η μελέτη του θα συνοδευόταν από μια συγκριτική έρευνα πάνω σε σειρά περιπτώσεων «αποτυχημένης, μερικής ή καθυστερημένης» μετάβασης στον καπιταλισμό, όπως είναι εκείνες των ιταλικών πό-

2. Βλ. τη συνέντευξή του στη ρωσική ιστοσελίδα <http://trv-science.ru/2016/04/19/svidetel-tonushchikh-elit/>, ημερ. αναρτ. 19.04.2016, ημερ. πρόσβ. 2.04.2018· στο εξής: Lachmann 2016. Ο συγγραφέας είχε την ευγενή καλοσύνη να θέσει υπόψη μας το κείμενο της αγγλικής μετάφρασης της συνέντευξης.

λεων-κρατών, της Ισπανίας, της Ολλανδίας και της Γαλλίας. Η εν λόγω έρευνα, αν και δεν είχε τελικά τη βαθιά συγκριτική διάσταση που επιθυμούσε να της προσδώσει ο Λάχμαν, οδήγησε στη συγγραφή της διδακτορικής του διατριβής, που έχει τίτλο *Capitalists in Spite of Themselves*³ και δημοσιεύθηκε δεκαεπτά χρόνια μετά την υποστήριξή της⁴ (βλ. Lachmann 2007, 35).

Στο πλαίσιο της ενασχόλησής του με το εν λόγω ερευνητικό αντικείμενο, σημαντική επιρροή άσκησε στον Λάχμαν το έργο του ιστορικού Λώρενς Στόουν (Lawrence Stone) αναφορικά με την κρίση της αγγλικής αριστοκρατίας, αν και, όπως αναφέρει ο ίδιος, τα συμπεράσματά του οφείλουν πολύ περισσότερα στις μελέτες των μαρξιστών ιστορικών Κρίστοφερ Χιλ (Christopher Hill) και Έρικ Χόμπσμπωμ (Eric Hobsbawm). Στην πορεία, ο Λάχμαν ανέπτυξε έντονο ενδιαφέρον και για τις θεωρίες των ελίτ, στις οποίες κατέληξε μελετώντας τον Βέμπερ και, βεβαίως, τον Τσαρλς Ράιτ Μιλς (C. Wright Mills) (Lachmann 2016). Όπως θα σημείωνε αργότερα ο ίδιος, αναπτύσσοντας τη δική του άποψη για τη γένεση του καπιταλισμού –την ιστορική εξήγηση της οποίας θεωρούσε ως προαπαιτούμενο για την κατά το δυνατόν πληρέστερη κατανόηση των σύγχρονων τάσεων ανάπτυξης του εν λόγω κοινωνικοοικονομικού συστήματος–, οδηγήθηκε σταδιακά στο συμπέρασμα ότι «ο Μαρξ και, αργότερα, οι μαρξιστές έθεσαν [εν προκειμένω] τα ορθά ερωτήματα, αλλά οι απαντήσεις [σε αυτά] απαιτούσαν μια γερή δόση βεμπεριανής ανάλυσης, αλλά και μιας ανάλυσης βασισμένης στη θεωρία των ελίτ» (Lachmann 2007, 35).

Κατά τη γνώμη του Λάχμαν, ο Βέμπερ, αν και δεν υπήρξε θεωρητικός των ελίτ, αν και δεν χρησιμοποίησε καν τον όρο «ελίτ»,

3. Μια ελεύθερη απόδοση του τίτλου, η οποία θα φιλοδοξούσε ωστόσο να αποτυπώσει τα ερευνητικά συμπεράσματα του συγγραφέα (βλ. εν προκειμένω παρακάτω), θα ήταν: *Καπιταλιστές σε πείσμα των προθέσεών τους*.

4. *Capitalists in Spite of Themselves: Elite Conflict and Economic Transitions in Early Modern Europe* (Οξφόρδη 2000). Το βιβλίο βραβεύτηκε το 2003 από την Αμερικανική Κοινωνιολογική Εταιρεία.

επιχείρησε κατ' ουσίαν να κατανοήσει τη φεουδαρχία σε αναφορά προς τις συγκρούσεις μεταξύ της βασιλικής εξουσίας, της γαιοκτημονικής τάξης και του κλήρου. Έτσι, αν και ο Λάχμαν θεωρεί ιστορικά ατεκμηρίωτο το βεμπεριανό επιχείρημα περί «προτεσταντικής ηθικής», κρίνει πολύ γόνιμες για την εξήγηση της ανάδυσης του καπιταλισμού τις αναλύσεις του Γερμανού κοινωνιολόγου αναφορικά με τις επιπτώσεις των συγκρούσεων μεταξύ των διαφορετικών φορέων κύρους και εξουσίας στο φεουδαρχικό πλαίσιο. Εν ολίγοις, αυτό που υποστηρίζει εν προκειμένω ο Αμερικανός ιστορικός κοινωνιολόγος είναι ότι η Μεταρρύθμιση πράγματι διεδραμάτισε ένα ρόλο σε σχέση προς την ανάδυση του καπιταλισμού, αλλά αυτός είχε περισσότερο να κάνει με την πρόκληση μιας «αλυσίδας συγκυριακών γεγονότων» που οδήγησαν στη διάρρηξη των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας μέσω ακριβώς της πόλωσης των τριών προκαπιταλιστικών ελίτ σε δύο αντιμαχόμενες δυνάμεις: τον βασιλιά και μια τοπική αριστοκρατία της γης (locally-based gentry) η οποία μετασχημάτισε τις φεουδαρχικές ταξικές σχέσεις σε καπιταλιστικές, όχι όμως για να αυξήσει τα εισοδήματά της, αλλά για να προστατέψει τα συμφέροντά της έναντι των βασιλικών απαιτήσεων. Η τελική συνέπεια της εν λόγω ιστορικής διαδικασίας ήταν η μετατροπή των μελών της γαιοκτητικής αριστοκρατίας σε καπιταλιστές της υπαίθρου, «σε πείσμα» των πραγματικών τους προθέσεων, οι οποίες δεν περιλάμβαναν σε καμία περίπτωση τον συνολικό μετασχηματισμό των εκμεταλλευτικών σχέσεων στην αγγλική ύπαιθρο (Lachmann 2016).

Αργότερα, ο Λάχμαν δημοσίευσε το *Κράτη και εξουσία*⁵ και, στη συνέχεια, το ανά χείρας βιβλίο.⁶ Στο *Κράτη και εξουσία* ο Λάχμαν μελετά τις ποικιλόμορφες ιστορικές διαδικασίες που οδήγησαν στη μετατροπή των υπηκόων των παραδοσιακών κρατών σε πολίτες των σύγχρονων εθνών-κρατών, οι οποίοι καταλήγουν να ταυτίσουν την

5. *States and Power* (Κέμπριτζ: Polity Press 2010).

6. *What Is Historical Sociology?* (Κέμπριτζ: Polity Press 2013).

κοινωνική τους ταυτότητα και τα συμφέροντά τους με εκείνα των κρατών τους, διεκδικώντας και αποσπώντας πολιτικά δικαιώματα και κοινωνικές παροχές σε αντάλλαγμα των φόρων και της στρατιωτικής υπηρεσίας που οφείλουν πλέον να καταβάλλουν προς αυτά. Το βιβλίο εξετάζει επίσης τις συνέπειες της παγκοσμιοποίησης, της τρομοκρατίας, της οικονομικής κρίσης καθώς και της περιβαλλοντικής καταστροφής στο σύγχρονο ιστορικό πλαίσιο, αναφορικά με την ισχύ που κερδίζουν ή που χάνουν τα κράτη σήμερα και σε σχέση με το μέλλον τους ως πολιτικών μορφωμάτων.

Τέλος, σύμφωνα με όσα ο ίδιος έχει εξαγγείλει, το επόμενο ερευνητικό πόνημα του Λάχμαν θα είναι ένα βιβλίο με τίτλο *Ταξιδιώτες πρώτης θέσεως σε ένα βυθιζόμενο πλοίο: Πολιτικές των ελίτ και παρακμή των Μεγάλων Δυνάμεων*,⁷ το οποίο θα δημοσιευθεί από τον εκδοτικό οίκο Verso, θα έχει επίσης συγκριτικό χαρακτήρα και θα αφορά την παρακμή των κυρίαρχων οικονομικών και στρατιωτικών ελίτ στην Ευρώπη της πρώιμης νεωτερικότητας αλλά και στις Ηνωμένες Πολιτείες του σήμερα.⁸ Στο νέο του βιβλίο, ο Αμερικανός ιστορικός κοινωνιολόγος επιστρέφει ουσιαστικά στις πνευματικές αναζητήσεις και τα ερευνητικά ενδιαφέροντα των φοιτητικών του χρόνων –εκείνα που, σύμφωνα με μια δική του διατύπωση, τον ώθησαν στη μελέτη της σύγχρονης κοινωνίας, με τα εξής ερωτήματα συνεχώς κατά νου: «πώς καταφέρνουν να τη γλιτώνουν πάντοτε οι μπάσταρδοι;» και «πού είναι οι γκιλοτίνες;» (ώστε να τιμωρηθούν οι υπεύθυνοι για τις αδικίες και τα αίσχη του σύγχρονου κόσμου).⁹ Σε

7. *First Class Passengers on a Sinking Ship: Elite Politics and the Decline of Great Powers.*

8. Στόχος του είναι συγκεκριμένα η «συστηματική σύγκριση των εξελίξεων στη σύγχρονη Αμερική με τις δομικές σχέσεις και τις αιτιακές διαδικασίες που εντοπίζει στις ιστορικές του μελέτες πάνω σε παλαιότερους ηγεμόνες» (Lachmann 2007, 36).

9. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Λάχμαν, η «απόσυρσή [του] από την ενεργό πολιτική (με την εξαίρεση μιας κάποιας ανάμειξης στην εναντίωση προς τον υποστηριζόμενο από τις ΗΠΑ πόλεμο των Κόντρας στη Νικαρά-

αυτό το πλαίσιο, ο Λάχμαν αναζητά τα αίτια εκείνου που αντιλαμβάνεται ως σταδιακή «παρακμή της αμερικανικής ηγεμονίας», και δη όχι σε γεγονότα όπως η ήττα στο Βιετνάμ, η πετρελαϊκή κρίση της δεκαετίας του 1970 ή η χρηματιστηριακή κατάρρευση του 2008, αλλά σε πολύ πιο μακροπρόθεσμες ιστορικές διαδικασίες μέσα από τις οποίες οι αμερικανικές ελίτ κατάφεραν να αποκτήσουν ισχυρό έλεγχο επί των δημόσιων και ιδιωτικών πόρων καθώς και επί των κυβερνητικών υπηρεσιών –έλεγχο ο οποίος είχε ωστόσο ως συνέπεια την παρεμπόδιση κάθε δημόσιας επένδυσης ή πολιτικής που θα αποτελούσε απειλή για τα συμφέροντα αυτών των ελίτ, αλλά που, ενδεχομένως, θα επέτρεπε στο αμερικανικό κράτος να διατηρήσει τη θέση του στο πλαίσιο του παγκόσμιου καταμερισμού της οικονομικής και πολιτικοστρατιωτικής ισχύος.

Το συνολικό έργο του Λάχμαν αντλεί συστηματικά από το έργο των σημαντικότερων ιστορικών και κοινωνιολόγων του καιρού μας, χωρίς ωστόσο να έχει εκείνες τις παρωπίδες που χαρακτηρίζουν μεγάλο τμήμα της σύγχρονης βιβλιογραφίας, το οποίο εμμένει σε μια άγονη προσπάθεια αντιπαραβολής της ιστορικής και της κοινωνιολογικής επιστήμης (πβ. Βαφέας και Κουμπουρλής, 2014). Πάγια θέση του συγγραφέα είναι ότι στη σύγχρονη αμερικανική ακαδημαϊκή κοινότητα εξακολουθεί να βασιλεύει η αντίθεση μεταξύ ιστορικών και κοινωνιολόγων, αφού και οι μεν και οι δε αντιλαμβάνονται το επιστημονικό τους έργο με τελείως διαφορετικό τρόπο: οι ιστορικοί δεν κάνουν χρήση των κοινωνιολογικών θεωριών, ενώ οι κοινωνιολόγοι παραμένουν προσκολλημένοι στο παρόν και σε μια αντίληψη για τις άλλες κοινωνίες ως δυνητικούς «κλώνους» της σύγχρονης αμερικανικής κοινωνίας, με αποτέλεσμα ο μεταξύ τους διάλογος να είναι ουσιαστικά

γυνα) οφείλεται στη σχεδόν αδιάλειπτη σειρά ηττών που υπέστησαν οι προοδευτικές δυνάμεις αυτού του έθνους [ενν. του αμερικανικού] καθ' όλη τη διάρκεια της ενήλικης ζωής [του]» (Lachmann 2007, 36).

ένας διάλογος μεταξύ κωφών.¹⁰ Ο ίδιος, αντίθετα, ευνοεί σταθερά τη συγκριτική προοπτική –προοπτική την οποία, όπως παραδέχεται, είχε δει, ήδη από τα φοιτητικά του χρόνια στο Πρίνστον, να καλλιεργείται συστηματικότερα στα Τμήματα Κοινωνιολογίας.

Ως εκ τούτου, καθίσταται προφανές για όποιον διαβάσει προσεκτικά το ανά χείρας έργο ότι η απόπειρα του Λάχμαν να συζητήσει «τι είναι (σήμερα) η ιστορική κοινωνιολογία» δεν προσβλέπει μόνο, και ίσως ούτε πρωτίστως, στην επισκόπηση της πλέον πρόσφατης ερευνητικής παραγωγής στο πεδίο της ιστορικής κοινωνιολογίας, αλλά επιχειρεί να αναθεωρήσει την ίδια τη μητρική επιστήμη της κοινωνιολογίας στο σύνολό της. Όπως προκύπτει από την ανάγνωση των σελίδων του βιβλίου, ο Αμερικανός ιστορικός κοινωνιολόγος έχει πολύ σαφή και κατηγορηματική άποψη για το αντικείμενο και –λιγότερο, ίσως– για τη μέθοδο της ιστορικής κοινωνιολογίας. Θεωρεί ως «ειδοποιό χαρακτηριστικό ολόκληρης της κοινωνιολογίας» –και όχι μονάχα της ιστορικής κοινωνιολογίας, όπως κάνουν

10. Ο Λάχμαν δεν ενδίδει πάντως σε μια προσέγγιση που επιδιώκει, ή έστω διαβλέπει, μια συγχώνευση της ιστορίας και της κοινωνιολογίας. Αν και, ακολουθώντας ουσιαστικά τον Abrams (2014β, 102 κ.εξ.), θεωρεί ότι «θα ήταν λάθος να προαγάγουμε ένα ουσιοκρατικό επιχείρημα για τις διαφορές ανάμεσα στην ιστορία και την ιστορική κοινωνιολογία», δεδομένου ότι «τόσο οι ιστορικοί όσο και οι ιστορικοί κοινωνιολόγοι αφιερώνονται στην εξήγηση του πώς οι κοινωνικοί δρώντες περιορίζονται από εκείνο που οι ίδιοι καθώς και οι προγενέστεροι δρώντες έπραξαν στο παρελθόν», καθώς και ότι «οι ιστορικοί κοινωνιολόγοι και οι ιστορικοί όντως διατηρούν μεταξύ τους μια σχέση διαντίδρασης», ο συγγραφέας αναγνωρίζει θεμελιώδεις διαφορές ανάμεσα στην ιστορία και την (ιστορική) κοινωνιολογία σε ό,τι έχει να κάνει με τον τρόπο προσέγγισης του ιστορικού παρελθόντος. Κατά την άποψή του, «στην πράξη οι επιστήμονες στους δύο αυτούς κλάδους μελετούν την ιστορία με διαφορετικούς τρόπους, [...] επειδή η ιστορία και η κοινωνιολογία έχουν τις δικές τους ιστορίες, και οι παρελθούσες διανοητικές, θεσμικές και επαγγελματικές αποφάσεις που έχουν ληφθεί από ιστορικούς και κοινωνιολόγους έχουν διαμορφώσει τα ερωτήματα που τίθενται, τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται, τα δεδομένα που αναλύονται και τα επιχειρήματα που είναι διαθέσιμα σε καθέναν από τους δύο επιστημονικούς κλάδους σήμερα».

οι Delanty και Isin (2003, 1)– το ενδιαφέρον της για την εξήγηση της «διαμόρφωσης και του μετασχηματισμού της νεωτερικότητας». Ως εκ τούτου, ακολουθώντας τον Philip Abrams (2014α, 79) και τον Craig Calhoun (2003, 383), θεωρεί ότι «ο πιο πειστικός λόγος για την ύπαρξη της ιστορικής κοινωνιολογίας είναι ντροπιαστικά προφανής (ντροπιαστικά, επειδή πολύ συχνά αγνοείται). Είναι η σπουδαιότητα της μελέτης της κοινωνικής μεταβολής». Εν ολίγοις, ο Λάχμαν υποστηρίζει ότι η «ιστορική κοινωνιολογία δεν έχει συγκεκριμένο αντικείμενο. Είναι περισσότερο ένας τρόπος να κάνουμε κοινωνιολογία, ο οποίος αναγνωρίζει την [κοινωνική] μεταβολή ως το πραγματικό αντικείμενο αυτής της επιστήμης».

Σε ό,τι αφορά τη μέθοδο της ιστορικής κοινωνιολογίας, ο Λάχμαν υπερασπίζεται έναν –ας μας επιτραπεί ο όρος– *δημιουργικό εκλεκτικισμό*: η «καλύτερη μέθοδος εξαρτάται από το εκάστοτε υπό μελέτη πρόβλημα και τα θεωρητικά ζητήματα που ενέχονται σε αυτό», αφού οι σύγχρονοι ιστορικοί κοινωνιολόγοι, σε αντίθεση εν προκειμένω με τους θεμελιωτές της κοινωνιολογίας, οφείλουν κάθε στιγμή να μεριμνούν για τον αρμονικό και παραγωγικό «συνδυασμό της σοβαρής συμβολής στην ιστορική ανάλυση με την προοδευτική συγκρότηση θεωρίας» και, ως εκ τούτου, να προσπαθούν να αποφύγουν την παγίδα στην οποία έπεσαν, κατά τη γνώμη του Αμερικανού επιστήμονα τουλάχιστον, οι κλασικοί πατέρες της κοινωνιολογίας των οποίων το έργο «δεν παρείχε ιδιαίτερα τη βάση για συγκεκριμένες μελέτες της μεταβολής σε πραγματικές ιστορικές στιγμές» και, έτσι, «όταν επιχειρήσαν να εφαρμόσουν», αναφορικά με συγκεκριμένα ιστορικά επεισόδια, «τη μεγάλη θεωρία, κατέληξαν συχνά να διαστρεβλώσουν την πραγματική ιστορία, όπως [π.χ.] έκανε ο Βέμπερ στην *Προτεσταντική ηθική του*».

Η ιστορική κοινωνιολογία του Λάχμαν –«ολόκληρη η κοινωνιολογία», για να επαναλάβουμε τη χαρακτηριστική του διατύπωση– θέλει όμως πάνω από όλα να είναι *αντιντετερμινιστική*. Πρόκειται για έναν τύπο κοινωνιολογικού στοχασμού που αντλεί ξεκάθαρα από εκείνο που ο ίδιος ο συγγραφέας αποτιμά ως το «σημαντικότερο έργο

ιστορικής ανάλυσης» του Μαρξ, τη *18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*. Αποδεχόμενοι ότι οι «άνθρωποι κάνουν την ίδια τους την ιστορία, δεν την κάνουν όμως κάτω από ελεύθερες συνθήκες» (Μαρξ 1986 [1852], 15) –ή (πράγμα που είναι το ίδιο) την, κατά Philip Abrams (1982, 2), «δυναδικότητα του κοινωνικού κόσμου [...] ενός κόσμου του οποίου είμαστε τόσο δημιουργοί όσο και δημιουργήματα»–, η ιστορική κοινωνιολογία του Λάχμαν επιδιώκει να συγκροτήσει εξηγήσεις των καταβολών και των αιτιών των μειζόνων κοινωνικών μεταβολών στη βάση της επισήμανσης του *ανοικτού, μη προκαθορισμένου* χαρακτήρα αυτών των μεταβολών και της σπουδαιότητας που ενέχει το στοιχείο της χρονικότητας για τη διαμόρφωση της τελικής τους μορφής. Όπως εξηγεί αναλυτικά, «η λέξη-κλειδί είναι η ενδεχομενικότητα [contingency]. Τίποτα δεν είναι αναπόφευκτο ή προκαθορισμένο. Τα γεγονότα καθίστανται σημαντικά όταν παράγουν άλλα γεγονότα τα οποία, στο πλαίσιο μιας συσσωρευτικής αλυσίδας, μετασηματίζουν την κοινωνική πραγματικότητα. [...] Ένα παρόμοιο γεγονός (ένας λιμός, ένας πόλεμος, μια επανάσταση ή η θεσμοθέτηση μιας κοινωνικής παροχής) μπορεί να έχει πολύ διαφορετικές συνέπειες και επίσης διαφορετικές αιτίες, ανάλογα με τη θέση του σε μια ακολουθία γεγονότων. [...] Χρειάζεται να γνωρίζουμε τι συνέβη πρώτο – με άλλα λόγια, πρέπει να μελετήσουμε την ιστορία για να προσδιορίσουμε την αιτιότητα. Όλα τα έγκυρα θεωρητικά επιχειρήματα πρέπει να εδράζονται σε μια προσεκτική σύλληψη του τρόπου με τον οποίο έχουν διαμορφωθεί οι χρονικές ακολουθίες και του τρόπου με τον οποίο επιδρούν». Η ιστορική κοινωνιολογία –«ολόκληρη η κοινωνιολογία»– οφείλει λοιπόν κατά τον Λάχμαν να είναι προσανατολισμένη στη μελέτη της κοινωνικής μεταβολής: οφείλει επίσης να είναι συγκριτική, ώστε να μας επιτρέπει να εξακριβώνουμε σε κάθε υπό μελέτη περίπτωση τι «το ασυνήθιστο υπάρχει σε κάθε συγκεκριμένη κοινωνία, συμπεριλαμβανομένης της δικής μας, σε κάθε στιγμή μέσα στον χρόνο αλλά και να διακρίνουμε τις απλές καινοτομίες από τη θεμελιώδη κοινωνική μεταβολή». Με άλλα λόγια, «ολόκληρη η κοινωνιολογία» οφείλει να ξαναγίνει εκείνος ο «ιστορικός κλάδος που

τον απασχολεί ο ευρείας κλίμακας κοινωνικός μετασχηματισμός», οφείλει δηλαδή να επιστρέψει στην αντίληψη που είχαν γι' αυτήν οι πρώτοι κλασικοί θεωρητικοί της. Όπως το θέτει ο Λάχμαν, ζητούμενο είναι «οι ανησυχίες, οι μέθοδοι και οι αντιλήψεις της ιστορικής κοινωνιολογίας να μπορέσουν να ανανεώσουν τον ευρύτερο επιστημονικό κλάδο της κοινωνιολογίας, καθιστώντας τον εκ νέου έναν κλάδο που μελετά την κοινωνική μεταβολή, αντί να αυτοπεριορίζεται σε μοντέλα και εθνογραφικές περιγραφές στατικών κοινωνικών σχέσεων». Προσπογράφοντας λοιπόν τη θέση του Philip Abrams (1982, 2) ότι η «κοινωνιολογική εξήγηση είναι κατ' ανάγκην ιστορική» –και, άρα, η «ιστορική κοινωνιολογία δεν είναι [...] ένα ιδιαίτερο είδος κοινωνιολογίας: είναι μάλλον η ουσία του εν λόγω επιστημονικού κλάδου»–, ο Λάχμαν εύχεται «ολόκληρη η κοινωνιολογία» να μπορέσει να απαγκιστρωθεί από εκείνο που κατέστη, και παραμένει μέχρι και σήμερα, το κυρίαρχο παράδειγμα, στο πλαίσιο ιδιαίτερα της αμερικανικής εκδοχής της, ένα είδος έρευνας «ανιστορικό και μη συγκριτικό [...] εστιασμένο στις Ηνωμένες Πολιτείες και στο τι συμβαίνει εκεί τα πέντε τελευταία λεπτά».

Νίκος Βαφέας και Γιάννης Κουμπουρλής

Βιβλιογραφία εισαγωγικού σημειώματος

- Abrams, Philip (1980), «History, Sociology, Historical Sociology», *Past and Present*, τχ. 87, 3-16.
- Abrams, Philip (1982), *Historical Sociology*, Ithaca και Νέα Υόρκη: Cornell University Press.
- Abrams, Philip (2014α), «Το περί παρελθόντος αίσθημα και οι καταβολές της κοινωνιολογίας», στο *Ιστορική κοινωνιολογία: Όραμα και μέθοδος*, επιμ. Νίκος Βαφέας και Γιάννης Κουμπουρλής, Αθήνα: Σαββάλας, 79-98.
- Abrams, Philip (2014β), «Ιστορία, κοινωνιολογία, ιστορική κοινωνιολογία», στο *Ιστορική κοινωνιολογία*, ό.π., 99-118.
- Βαφέας, Νίκος και Γιάννης Κουμπουρλής (2014), «Επίμετρο», στο *Ιστορική κοινωνιολογία*, ό.π., 241-251.
- Bonnell, Victoria (1980), «The Uses of Theory, Concepts and Comparison in

- Historical Sociology», *Comparative Studies in Society and History* 22/2, 156-173.
- Braudel, Fernand (1987 [1969]), *Μελέτες για την ιστορία*, Αθήνα: ΕΜΝΕ-Μνήμων.
- Calhoun, Craig (2003), «Afterword: Why Historical Sociology?», στο *Handbook of Historical Sociology*, επιμ. Gerald Delanty και Engin F. Isin, Λονδίνο: Sage, 383-393.
- Delanty, Gerard και Engin F. Isin (2003), «Introduction: Reorienting Historical Sociology», στο *Handbook of Historical Sociology*, ό.π., 1-10.
- Giddens, Anthony (1979), *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, Λονδίνο: Macmillan Education.
- Lachmann, Richard (2007), «The Man Who Mistook Sociology for Marxism: An Intellectual Biography», *Trajectories, Newsletter of the ASA Comparative and Historical Sociology section* 18 (2), 34-36.
- Μαφξ, Κ. (1986 [1852]), *Η 18η Μπρουμεαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Πόππερ, Καρλ (2005 [1957]), *Η ένδεια του ιστορικισμού*, Αθήνα: Ευρασία.
- Simiand, François (1903), «Méthode historique et science sociale. Étude critique à propos des ouvrages récents de M. Lacombe et de M. Seignobos», *Revue de synthèse historique*, 1-22 και 122-157 [ανατ. στο F. Simiand, *Méthode historique et sciences sociales*, Παρίσι: Éditions des archives contemporaines, 1987, 113-169].
- Skocpol, Theda, επιμ. (1984), *Vision and Method in Historical Sociology*, Νέα Υόρκη και Κέιμπριτζ: Cambridge University Press.
- Smith, Dennis (1991), *The Rise of Historical Sociology*, Φιλαδέλφεια: Temple University Press.
- Tilly, Charles (1981), *As Sociology Meets History*, Νέα Υόρκη: Academic Press.